

Məktəbəqədər yaşlı uşağın sosial inkişafı

Günel Əbdüləzimova

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
E-mail: gunel-ebdulezimova@gmail.com

Rəyçilər: ped.ü.f.d., dos. S.Ə. Cəmilzadə,
ped.ü.f.d., dos. S.A. Əliyeva

Açar sözlər: məktəbəqədər, təhsil, uşaq, solum, inkişaf

Ключевые слова: дошкольное, образование, ребенок, социум, развитие

Key words: pre-school, education, child, socium, development

İlk baxışdan məktəbəqədər yaşlı uşağın sosial dünyasının kiçik olduğu görsənir. Bu, onun ailəsi, uşaq bağçasında görüşdüyü böyüklər və yaşlılarıdır. Lakin uşağın ətrafında olan insanlar müxtəlif qarşılıqlı münasibətlərdə olur — qohum, dost, peşəkar-əmək və s. münasibətlərində. Buna görə də, artıq məktəbəqədər yaş dövründə uşaqlarda insan münasibətlərinin müxtəlifliyi haqqında təsəvvür formalaşdırmaq, onlara cəmiyyət həyatının qaydalarından və normalarından danışmaq, davranış modelləri ilə tanış etmək lazımdır. Bir sözlə, sosiallaşma prosesini idarə etmək lazımdır.

Müasir sosiallaşma həm dünyada baş verən qlobal proseslərdən (təbiətin insan tərəfindən dağıdılması, bəşəriyyətin özünü məhv etməsi, epidemiyaların yayılması, həyatın bütün sahələrinin kompyuterləşməsi və s.), həm də bu və ya digər region və ya dövlətin sosial-iqtisadi və mədəni inkişaf xüsusiyyətlərindən irəli gəlir.

Cəmiyyət nöqtəyi-nəzərindən insan təşəkkülünün ən mühüm problemi böyüməkdə olan nəslin uğurlu sosiallaşmasını təmin etməkdir.

Sosiallaşmanın dualizmi, bir tərəfdən, şəxsiyyətin həm cəmiyyətə, həm də onun ayrı-ayrı qruplarına xas olan sosial təcrübəni, dəyərləri, normaları mənimsəməklə cəmiyyətə uyğunlaşmasından ibarətdir.

Digər tərəfdən, öz mövqeyinin və təkrarolunmaz fərdiliyinin formalaşmasından, yeni sosio-mədəni təcrübə yaradan özünüinkişaf və özünüreallaşdırma prosesindən ibarətdir. Problem ondan ibarətdir ki, cəmiyyət sosial stereotipləri, rollara bölünmüş davranış standartlarını formalaşdırmağa çalışır və şəxsiyyət bu sosial təcrübəni mənimsəməlidir ki, cəmiyyətə qarşı mövqedə olmasın. Eyni zamanda şəxsiyyət öz təbii aktivliyi sayəsində muxtariyyət, müstəqillik, şəxsi mövqeyinin, təkrarolunmaz fərdiyyətinin formalaşması tendensiyasını yaradır.

Sosioloqların qarşısında bir məqsəd vardır: uşağın sosiallaşması və fərdiləşməsi proseslərinin həmahəngliyi. Bu məsələnin həlli zamanı məktəbəqədər yaşlı uşaqların sosial sahənin obyektləri ilə, ən yaxın ətrafdakı solumla tanış etdirilməsi böyük rol oynayır. Uşaqlara yaşadığı yerdə, uşaq bağçasının, oxuyacağı məktəbin yerləşdiyi yerdə asanlıqla istiqamətlənməyi öyrətmək, mədəni dəyərlərə cəlb etmək yolu ilə uşaqda öz kiçik vətəninə məhəbbət hissini tərbiyə etmək çox vacibdir.

Yəni pedaqoji fəaliyyətin prioritet istiqaməti solumda uşaqların sosial inkişafı ilə bağlı olmalıdır. Uşaq bağçalarının yaxın ətrafda yerləşən məktəblərlə çoxillik əməkdaşlıq təcrübəsi əsasında məktəbəqədər yaşlı uşağın solumla tanışlığının didaktik ardıcılığı müəyyənləşmişdir.

Uşağın sositumda tərbiyə olunmasına əsaslanaraq pedaqoqlar öz fəaliyyətini iki istiqamətdə qurmalıdır:

Davranış qaydalarının, normalarının tərbiyə olunması, özündən böyük uşaqlarla ünsiyyət mədəniyyətinin formalaşdırılması mövzusunda ailə ilə qarşılıqlı əlaqələrin təşkil edilməsi.

Uşaqda vətənpərvərlik hisslərini tərbiyə etməklə şəhərin, mikrorayonun həyatı haqqında təsəvvürlərin formalaşdırılması.

Məktəbəqədər təhsil müəssisəsi ilə mədəni müəssisələrin qarşılıqlı təsir formalarının genişləndirilməsi.

Məktəbəqədər yaşlı uşaq üçün sositum ailə qədər əhəmiyyətlidir. Uşaqlar və valideynlər arasında yaranan qarşılıqlı münasibətlər uşağın sosiallaşmasında həlledici rol oynayır. Uşaq-valideyn münasibətləri cəmiyyətdə mövcud ola biləcək ən sıx və yaxın münasibətlərdir. Valideynləri sayəsində uşaq ətraf aləmi öncə müşahidə etmək, sonra isə onunla aktiv qarşılıqlı təsirdə olmaq imkanına malikdir.

Uşaq bağçasında yeni qrupa gələn uşaqlar özlərini itirir, özlərinə qapanır, evə istəyirlər. Uşaqların qrupa asanlıqla uyğunlaşmasına valideynlərinin tərtib etdiyi "Mən kiməm", "Ailə albomu" adlı fotoalbomlar kömək edə bilər. Hər bir uşaq yaşadlarına öz ailə haqqında, ailəsi ilə harada istirahət etməsi haqqında, öz otağı haqqında danışa bilər. Ailəsi üçün darıxdığı zaman isə təklikdə şəkillər vasitəsilə valideynləri ilə "söhbət" edə bilər. Bundan başqa, uşağın utancaqlığını aradan qaldırmaq üçün "Həftənin ulduzu" stendində onun şəkillərini asmaq olar. Uşaq hamının onunla maraqlandığını görüb daha sərbəst, ünsiyyətçi olur, utancaqlığını aradan qaldırır.

Erkən uşaqlığın sosiallaşmasında ailə ən vacib institut olmaqla qalır. Ailədə insanın xarakterinin, onun əməyə, mənəvi və mədəni dəyərlərə olan münasibətinin əsasları formalaşır.

Valideynlər və uşaqlarla işin informasiya-əyani istiqaməti hər bir uşağa böyüklərə hörmət etmək, öz ailəsinin tarixini öyrənmək, əzizlərini anlamaq, yaxınlarına qayğı göstərmək, yaxşı münasibətləri qiymətləndirməyi və yaxınları ilə ünsiyyətdən sevinc hiss etməyi, anası haqqında, ona olan sevgisi haqqında danışmağı öyrənmək imkanını verdi.

Uşağın ailənin böyükyaşlı üzvləri ilə sıx təması qohum əlaqələrini emosional cəhətdən zənginləşdirir, ailə ənənələrini möhkəmləndirir.

Uşağın sositumla tanışlığının birinci mərhələsi ən yaxın ətrafla, yəni sosial infrastrukturun bir hissəsi olan uşaq bağçası ilə tanışlıqdır.

Uşaq özünü sositumun gözü ilə qiymətləndirir və onun sosial statusu, sositumla qarşılıqlı təsir imkanı, ümumilikdə psixoloji sağlamlığı onun özünüqiymətləndirməsindən asılıdır.

Uşaq bağçası "kiçik sosial aləm"i əks etdirir, belə ki, burada uşaqlar ilk dəfə müxtəlif fəaliyyət növləri ilə tanış olur: təhsil, mədəniyyət, xidmət sahələri, tibb, idman və bədən tərbiyəsi və s. fəaliyyət növləri ilə. Məhz uşaq bağçasında məktəbəqədər yaşlı uşaqların inkişafının yaş xüsusiyyətləri nəzərə alınır, uşaqların sosial inkişafı stimullaşdırılır, uşaq bağçasında, ekskursiyada, həyətdə davranış vərdisləri formalaşdırılır, uşaqlarda müxtəlif peşələrlə məşğul olan böyüklərin zəhmətinə hörmətli münasibət tərbiyə olunur.

Ekskursiyaların, sərgilərin keçirilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Ekskursiyalar oyun fəaliyyətinin inkişaf etməsini stimullaşdırır: uşaqlar öz roluna uyğun olaraq davranış xəttini qurur; oyun fəaliyyətini nitqlə müşayiət etdirir; orijinal və hadisələri ardıcılıqla cərəyan edən hekayələr uydurur və yaşadlarına söyləyir; pedaqoq və digər uşaqlarla təəssüratlarını bölüşür, öz nöqtəyi-nəzərini söyləyir.

Oyun vacib tərbiyə vasitəsi və ictimai təcrübəni mənimsəmənin özünəməxsus, məktəbəqədər yaşa uyğun vasitəsi olaraq çıxış edir. Onun əsas mənbəyi uşağın ətraf aləmi,

böyüklərin və yaşlılarının həyat və fəaliyyətidir.

Oyun zamanı bir uşağın yaşlıları ilə real əməkdaşlıq münasibətləri formalaşır, uşaq müsbət müştərək fəaliyyət təcrübəsi əldə edir.

Uşağın solumla tanışlığının ikinci mərhələsi uşaq bağçası çərçivəsindən kənarında həyata keçirilən ekskursiyalardır, belə ki, məktəbəqədər təhsil müəssisəsinin solumla qarşılıqlı təsiri inkişafetdirici mühitin strukturunun ayrılmaz hissəsidir. Şəhərdə ekskursiya və gəzintilərin keçirilməsi uşağın ətraf aləmlə tanışlığı üçün ən yaxşı fəaliyyət növlərindən biri və ekoloji tərbiyənin, sağlamlaşdırıcı işin ayrılmaz hissəsidir.

Gəzinti zamanı uşaqlar küçədə davranış normalarını mənimsəyir, şəhər nəqliyyatı, yol hərəkəti qaydaları haqqında biliklərini möhkəmləndirirlər, bu isə yaşlılarına və ətraf aləmə qarşı emosional münasibətin inkişaf etməsinə və problemlə situasiyalarda yeni davranış yollarının mənimsənilməsinə səbəb olur.

Böyük məktəbəqədər yaş dövründə solumla tanışlığın mərkəzi obyektlərindən biri məktəbdır. Məktəbəqədər yaşlı uşaqların kommunikativ mədəniyyətinin sosial komponenti uşağın ətraf aləmlə, böyükələrlə və yaşlıları ilə düzgün həmahəng qarşılıqlı təsirinə əsaslanır. İnsanları hiss etməyi və onlara kömək etməyi, səbr və empatiya nümayiş etdirməyi öyrənən uşaq məktəblilər kollektivinə uğurla uyğunlaşır.

Təcrübə göstərir ki, məktəbəqədər yaşlı uşaqlar qrupun, valideynlərinin və yaxınlarının həyatında aktiv iştirak edirlər. Onlar hər zaman köməyə gəlməyə hazırdır. Çox böyük maraqla qrupda məşğul olur və müxtəlif oyunlarda aktiv iştirak edirlər. Yuxarıda sadalananların hamısı ünsiyyət zamanı uşaqda sosial idrakın aktivləşməsi nəticəsində mümkün olur. Onlar artıq böyükələrin aləmini anlayırlar. Uşaqlar artıq təbiət, özü, valideynləri, böyükələr və yaşlıları haqqında kifayət qədər biliyə malikdir, digər uşaqlar və böyükələrlə yaxşı münasibət qurmağa qadirdirlər.

Bədii-ədəbi, idraki-nitqi, sosial-şəxsi fəaliyyətin inkişaf etdirilməsi üçün kitabxanalara ekskursiyalar təşkil edilməli, orada uşaqlar üçün söhbətlər, tematik məşğələlər keçirilməli, kukla teatrları göstərilməlidir. Bu məsələnin həlli zamanı valideynlərin köməyi əvəzəilməzdir. Valideynlərin köməyi ilə aptekə, poçta, oyuncaq dükənina ekskursiyalar təşkil edilməlidir. Bu cür ekskursiyalardan sonra uşaqlarda çox parlaq təəssüratlar qalır.

Müasir məktəbəqədər təhsil müəssisəsi solumla geniş əməkdaşlıq olmadan inkişaf edə və öz fəaliyyətini uğurla reallaşdırma bilməz. Bundan başqa, uşaq bağçası "uşaq bağçası - ailə - solum" vəhdətinin yaradılmasında ailənin əvəzəilməz köməkçisidir. Bu vəhdət uşağın tərbiyəsinə, onun fərdi imkanlarının inkişaf etməsinə səbəb olur.

Beləliklə, solumla tanışlıq məktəbəqədər yaşlı uşağın sosiallaşmasına səbəb olur. Uşağın sosiallaşması dedikdə, onda davranış və ünsiyyət vərdislərinin formalaşması nəzərdə tutulur, bu isə öz növbəsində inkişaf etmiş şəxsiyyətin əsasını təşkil edən xüsusiyyətlərdir.

Arasıkəsilməz qarşılıqlı münasibətlər prosesi kimi və insanın fərdi xüsusiyyətlərinin ictimai şəraitlə, sosial norma və davranış qaydaları ilə bağlanması kimi anlaşılan sosiallaşma şəxsiyyətin psixi sağlamlığına təsir göstərən ciddi emosional nəticələrə malikdir. Şəxsiyyətin inkişafı müstəqil şəkildə reallaşma bilməz, bunun üçün psixoloji-pedaqoji şərait yaratmaqla ona məqsədyönlü şəkildə təsir etmək lazımdır. Uşağın fərdi xüsusiyyətlərini nəzərə almayan, kifayət qədər nəzarət olunmayan və istiqamətləndirilməyən sosiallaşma həm bilavasitə, həm də sonradan üzə çıxan zərərli təsirə malikdir.

Məqalənin aktuallığı. Pedaqoji fəaliyyətin əsas istiqaməti solumda uşaqların sosial inkişafı ilə bağlıdır. Uşağın solumda tərbiyə olunması istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsi və öyrənilməsi baxımından məqalə aktual hesab olunmalıdır.

Məqalənin elmi yeniliyi. Elmi yenilik ondan ibarətdir ki, məqalədə uşağın sositumda tərbiyə olunmasının əsas istiqamətləri ilə yanaşı, onun sositumla tanışlığının mərhələləri, valideynlər və uşaqlarla işin informasiion-əyani tərəfləri araşdırılır.

Məqalənin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Məqalədən orta ixtisas məktəblərinin müəllimləri, tələbə və magistrantlar, eləcə də məktəbəqədər tərbiyə müəssisələrinin tərbiyəçi-müəllimləri istifadə edə bilərlər.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikasında məktəbəqədər təhsil proqramı (kurikulumu) (3-6 yaş), 2012.
2. Əliyeva Ş. Məktəbəqədər təhsilin aktual problemləri. Bakı, Elm, 2010.
3. Солодянкина О.В. Социальное развитие ребенка дошкольного возраста: Методическое пособие. М: АРКТИ, 2006.

Г. Абдулазимова

Социальное развитие ребенка дошкольного возраста

Резюме

Социально-педагогическая деятельность в условиях дошкольных образовательных учреждениях - это та работа, которая включает педагогическую и психологическую деятельность, направленную на помощь ребенку, педагогу и родителю в развитии собственной индивидуальности, организации себя, своего психологического состояния, помощь в решении возникающих проблем и их преодолении в общении; а также помощь в становлении маленького человека в обществе.

G. Abdulazimova

Pre-school adult social development of the child

Summary

This article deals with content of the social development of the pre-school pupils, their including of the public relations. Process of the social-personal improvement, which includes various types of activities, is described in the article. Equipment realized in pre-school programmers (standards of the pre-school education), teachers aims are discussed in the article, too.

Redaksiyaya daxil olub: 14.05.2018